

DOSYA/GÖZLEM VE GÖRÜŞLER

SHP VE TÜSİAD'IN YOKSULLUK DEĞERLENDİRMELERİ

Bülent YILMAZ*

1980'lerin başından beri uygulanan Dünya Bankası ve IMF politikaları dünyada yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına, yoksullukların daha derinleşmesine neden oldu. Daha 10-15 yıl öncesinde kendi kendine yeterlilikleriyle övünen yönetimler bugün milyonlarca yoksul yurttaşa sahipler. Özellikle bağımlı ülkelerde kamusal alan yok edilirken, devletler halklarına sağlık, eğitim gibi hizmetleri vermekten her geçen gün uzaklaşıyorlar. Birleşmiş Milletler 2002 rakamlarına göre dünyada açların sayısı 800 milyonu, günde 1 doların altında gelire sahip olan yoksulların sayısı 1 milyar 200 milyonu, işsizlerin sayısı ise 120 milyonu bulmuş durumda. Yine 200 milyon çocuk, yaşlarıyla bağdaşmaz işlerde çalıştırılmaktadır. Daha düne kadar bu tür değerlendirmeleri yapmaktan kaçınan sermaye çevreleri, partileri yoksulluk, yoksullaşma üzerine çalışmalar yapmak, raporlar yayınlamak zorunda kalmaktadırlar. Bu yazıda Türkiye'de yoksulluk üzerine yayınlanmış iki rapor ele alınacaktır.

Yoksulluğu Yenmek İçin Acil Plan 2002-2005

Sosyaldemokrat Halk Partisi Kasım 2002 seçimlerine kısa bir süre kala aralarında parti meclisi üyelerinin de bulunduğu bir grup ekonomiste "**yoksulluğu yenmek için acil plan**" adlı bir kitapçık hazırlamıştı. Seçimlere katılmayan parti, bu raporu kurulacak olan hükümetin değerlendirmesine sunmuştu.

Kitapçığın giriş bölümünde Türkiye solunun yoksulluğa bakışı sorgulanıyor. "**Türkiye solu son yıllarda özgürlük ilkesinin, eşitlik ilkesinin önüne geçtiği bir anlayışı benimsedi. Bunda Avrupa solu ile benzeşme**

arzusunun payı olduğu düşünülebilir" vurgusu yapıldıktan sonra, solun yoksulluk sorununu da eşitlik sorunu gibi uzun dönemde çözülecek bir olgu olarak ele aldığı belirtiliyor.

SHP yoksullukla mücadelenin bir acil plan çerçevesinde yapılması gerektiğini belirtip bunu iki nedene bağlıyor. "Birinci olarak yoksulluk; eşitlik alanından, gelir dağılımının iyileştirilmesi alanından koparak Türkiye için çok özel, çok acil, çok temel bir sorun durumuna gelmiştir. Artık uzun dönemi, iktisadi büyümeyi, istihdam artışını, gelir dağılımının iyileştirilmesini beklemek olanaklı değildir. İkinci olarak da yoksulluk 1990'larda yapılan tüm seçimlerde kökten dinci siyasetçilerin istismar alanına girmiştir."

SHP çalışmasında yoksulluk "bireylerin yeterli beslenme, barınma, öğrenim-eğitim, sağlık olanaklarından ve toplum içinde kendi yazgılarını belirleyen tercih ve kararlarda söz sahibi olma özgürlüğünden yoksunluk" olarak tanımlanmıştır.

Üç yıllık acil plan içerisinde iki temel unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki yoksullukla mücadelede yeni bir örgütlenme modeli, ikicisi de yoksullukla savaşım bütçesidir. Yoksullukla savaşım etkinlikleri için öngörülen yeni örgütlenmenin omurgasını Toplumsal Dayanışma Kurumu oluşturacaktır. Başbakanlığa bağlı olacağı belirtilen kurumun sivil toplum kuruluşları, özel kuruluşlar ve üniversiteler ile sıkı işbirliği içinde olacağı vurgusu yapılmaktadır. Acil plan bütçesi ise eğitim, gıda ve sağlık için doğrudan yardım ve geçici istihdam projelerini içermektedir. Böyle bir programın sonunda günlük geliri 2 doların altında kimsenin kalmayacağı belirtilmektedir. SHP'nin bu süreçteki önemli planlarından biri de iş kurmak

*Pratisyen Hekim, Toplum ve Hekim Dergisi Yayın Kurulu Üyesi

isteyenlere ve küçük işletmelere mikro krediler sağlamaktır. Türkiye’de yoksul kitlenin eğitimsizler, düşük eğitilmiş kişiler, kadınlar, sosyal güvenlik ağı dışında bulunanlar, tarım kesiminde çalışanlar ve kayıtdışı çalışanlardan oluştuğu, eğitim ve sağlık harcamalarının bütçe içindeki paylarıyla yoksulluk arasında doğru bir orantı olduğu dile getirilmektedir.

“Yoksullukla ilgili olarak dışlanma da önemli bir kavramdır. Sanayi toplumunun üretim ve sermaye birikimi modelinde, yüksek nitelikli ve bilgi sahibi olmak yerine daha çok kol gücüne dayanan işgücü ortaya çıkmış ve ücretlerin olabildiğince düşük tutulabilmesi önem kazanmıştır. Bu nedenle sanayi toplumu yoksulları kullanmış, ücretlerin düşük düzeyde belirlenmesi için onlara gereksinim duyulmuştur. Oysa bilgi toplumunda özellikle 1990’lı yıllardan bu yana yoksullara gereksinim hızla azalmakta ve dışlanma olgusu yaşanmaktadır. Dışlanma üç farklı boyutta görülmektedir. Emek piyasasından dışlanma, siyasal süreçlerden dışlanma ve toplumsal ilişki ağlarından dışlanma. Böyle üç farklı boyutta dışlanmış bir kişinin yoksulluk çizgisini aşması olanaksızdır.” Dışlanma iddiasıyla birlikte yoksulların, ülke ve kentlerin belirli bölgelerinde yoğunlaşmalarının sonucu olarak yoksulluk kültürünün oluştuğu, bu kültürün de dışlanma gibi yoksulluktan kurtulmanın önünde önemli engellerden biri olduğu aktarılmaktadır.

SHP’nin planında eğitim ve sağlık alanındaki yetersizlikler yoksullukla ilişkilendirilmiştir. Sosyal harcamaların bütçe içindeki payının artırılması gerektiği ve tüm toplumun genel sağlık sigortası kapsamına alınacağı, primlerini ödeyemeyenlerin harcamalarının devlet tarafından karşılanacağı açıklanmaktadır.

SHP’nin yoksullukla mücadeledeki uzun süreli planında ise özetle şu görüşler yer almaktadır: “Yoksulluğu yenmenin ilk koşulu ülke ekonomisinin sürekli bir biçimde büyümesidir. Büyüme öncelikle işsizlik sorununu çözmek ve tam istihdamı sağlamak için gereklidir. Büyüme için yabancı sermaye yatırımları özendirilecektir. Avrupa Birliği ve uluslar arası kuruluşlarla ilişkiler geliştirilerek istihdam yaratmaya yönelik yatırımlar arttırılacaktır. Bugünkü ekonomik ortam ve yapısal dönüşüm çerçevesinde kamunun eskisi gibi istihdam ve yüksek ücret sağlayarak, çalışanlara kaynak aktarması olanaklı değildir.”

Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Bir grup akademisyen ve ekonomist 2000 yılında TÜSİAD adına gelir dağılımı analizi yapıp, bunu yoksulluk değerlendirmesiyle beraber bir kitapta topladılar. Analizde Devlet İstatistik Enstitüsü’nün 1987 ve 1994 yıllarında yapmış olduğu gelir dağılımı anketleri kullanılmıştır. Çalışmanın amacı bu yıllar arasındaki gelir düzeylerini karşılaştırmak ve AB ülkeleri ile Türkiye arasındaki yoksulluk düzeyini ölçebilmektir.

Yoksulluğu tanımlamanın ve sınırlarını belirlemenin güçlüğü ifade edildikten sonra, “genel anlamda yoksulluk toplumsal refah düzeyi, toplumun yaşam standardının

mutlak veya görece olarak minimum bir düzeyin altında kalan kişinin statüsü” olarak tanımlanmıştır. Kitapta yoksulluğun sınıfsal bir sorun olmayıp bireysel bir sorun olduğu belirtilip bu görüş, “... bugün bir işçinin de ücreti dışında faiz ya da temettü geliri elde etmesinin mümkün olduğu” saptamasıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Yöntemsel olarak TÜSİAD analizinde “hane halkı” geliri değil, “bireysel eşdeğer gelir” kullanılmıştır. DİE’nin hane halkı gelirini esas alan ve bu doğrultuda yaptığı 1994 anket değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkan eşitsizliklerin arttığına yönelik tespitin doğruluğunu yansıtmadığı belirtilmiş hatta 1994’de 1987 yılına göre eşitsizliklerin arttığını vurgulamanın imkansız olduğu belirtilmiştir. TÜSİAD analizinde yoksulluğun oluşumunda üç temel unsur vurgulanmıştır: Tarım kesimi, ücretli-maaşlı kesim ve eğitim düzeyi.

Eğitim düzeyindeki artışların gelir düzeyinde artışlara neden olduğu, fakat beraberinde eşitsizlikleri de arttırdığı dile getirilmiştir. Buna neden olarak da eğitim sisteminin meslek edindirme açısından zayıf kalması ve insanların eğitim düzeyine denk düşmeyen gelir düzeylerine razı olması gösterilmiştir. Bununla birlikte kamuda işçi memur ayırımının, ücret eşitsizliklerini arttırdığı, örneğin işçi statüsündeki genel müdür şoförünün genel müdürden daha yüksek maaşa sahip olduğu belirtilip bu tür dengesizliklerin kamu personel reformuyla aşılabileceği işaret edilmiştir.

1987 yılı değerlendirmesinde eşitsizliklerin üzerine etkili gelir bileşeni olarak sermaye ve müteşebbis gelirleri gösterilirken, 1994 değerlendirmesinde ise eşitsizlikler üzerine en fazla etki eden faktörün faiz gelirleri olduğu vurgulanmıştır. Bu değerlendirmelere göre 1987’de bireylerin % 15.5’i, 1994 yılında ise % 14.5’i yoksulluk çizgisinin altındadır.

Toplumsal özelliklerine göre ise yoksullar; eğitim düzeyi düşük, çalışmayan, çok çocuklu büyük ailelerden gelmekte ve yoksulların üçte birinden fazlası Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşamaktadır. Yine çalışmada tarım kesiminde çalışanların, transfer geliri alanların ve ücretli-maaşlı çalışanların yoksul tanımlanmasına girme olasılıklarının yüksek olduğu belirtilmiştir.

TÜSİAD raporu yoksulluğa karşı şu temel önerilerde bulunmuştur. “Gelir dağılımı çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olduğuna göre, dağılım eşitsizliğini azaltmanın da karmaşık ve uzun soluklu bir olgu olduğunu kabul etmek gerekir. Piyasa dağılımına müdahale hem olanaklı hem de gereklidir. Ama bu müdahalenin ekonomik etkinlik ve büyüme üzerinde yapabileceği olumsuz etkiler nedeniyle eldivenlerle yaklaşılması gereken hassas bir politika olduğu unutulmamalıdır. Piyasa dağılımına müdahale açısından Türkiye’nin önemli marjlara sahip olduğunu düşünmüyoruz, örneğin gelir vergisinin kendisinden beklenen işlevi yerine getirecek şekilde düzenlemelere tabi tutulması olanaklıdır. Ancak bu düzenlemelerin yatırımları ve küçük girişimciliği caydırmayacak bir bütünlük içinde tasarlanması gerekir.

Aksi taktirde neden olacağı düşük büyüme ve artan işsizlik arzulanana iyileşmeyi engelleyici etkiler yapacaktır. Devlet transferleri düşük gelirli gruplara yönlendirildiği taktirde, eşitsizlikle mücadelede küçümsenmeyecek başarılar elde etmek olanaklıdır. Ancak piyasa dengelerini bozmayacak şekilde tasarlanması gerekir. Gelir dağılımı eşitsizliklerini kurumsal, yapısal reformlarla da azaltmak olanaklı görünüyor. Tarımda piyasa fiyatlarına müdahale yerine, tarım kesimine doğrudan gelir transferi yöntemi, eşitsizliği dikkate değer şekilde azaltacaktır.”

Son Söz Yerine...

Kapitalizm yoksullaştırır, kapitalizm hastalandırır, kapitalizm öldürür. Kapitalizm insanları işsiz bırakır, çünkü sistemini devam ettirebilmek için yedek işgücü ordusuna ihtiyacı vardır. Kapitalist devlet için önemli olan sermaye birikimini devam ettirmek ve birikimin önündeki engelleri ortadan kaldırmaktır. Bu yolda kamusal alana ait ne varsa onları sermayenin hizmetine sunmak, ona ek kar alanları yaratmaktır önemli olan.

Yoksulluk yukarıdaki analizlerde de görüldüğü gibi sermaye kesimi ve onların sözcüleri tarafından bireysel bir sorun olarak ele alınmaktadır. Hatta biraz daha ileriye gidip yoksulların “tembellik”leriyle açıklanmaya çalışılmıştır. Aslında onlar için işsizlik sorunundan çok, iş beğenmeme sorunu vardır. O yüzden de yoksulluğu biraz da hak ediyorlardır.

Yukarıdaki saptamalar birçok doğruyu da içermektedir. Ama her doğrunun ardında büyük bir boşluk bulunmaktadır. Örneğin Güneydoğu Anadolu’da yoksulluk oranının yüksek olduğunu söylemenin tek başına hiçbir anlamı yoktur. Eğer siz bu bölgede on yıldan fazla süren savaş ortamını tartışmıyorsanız, bölgedeki köy boşaltmalardan, bölge insanının temel geçim kaynağı olan hayvancılık ve tarımın bitirilmesinden söz etmiyorsanız yoksulluğu tartışmıyorsunuz demektir.

Yoksullukla ilgili tartışmalarda bir önemli sorun da yoksulluğu daha çok zenginlerin ya da onların örgütlerinin tartışmasıdır. Böyle bir tartışmada doğal olarak onların doğruları geçerlidir. Emekçilere, yoksullara ve onların örgütlerine düşen görev yoksulluk sorununu tüm ülkeye kendi siyasetleri doğrultusunda tartıştırmak ve bu alanı iktidar mücadelesinin önemli bileşeni olarak kullanmaktır. TÜSİAD ve SHP’nin çalışmalarında özetle “yoksulluk” bireysel bir sorun olarak ele alınıp, beklenildiği gibi sınıfsal ilişkilendirmelerden özenle kaçınılmıştır. Her iki çalışmada da benzer çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. İki

raporda da kamusal alanın tasfiyesi ya da değersizliğine yönelik tespitler vardır. Yine yoksulluğu tanımlama ve çözüm önerilerinde Dünya Bankası politikalarının belirleyiciliği tamdır. Örneğin yoksulluktan çıkışın göstergesi onlara göre günlük 1-2 dolarlık gelirdir. Halkın kamusal değerlerden yararlanma olanakları, eğitim ve sağlık gibi hizmetlere ulaşabilmeleri, eşitsizlikler, onlar için çok da önemli değildir.

Yoksulluk tartışması eşitsizlikleri bir yana bırakarak yapılamaz. Eşitsizlikleri görmeyen ve onunla mücadeleyi hedef almayan programlar manipülasyon ve propagandadan öteye gidemez. Bununla birlikte yoksulluk tartışmalarında asıl taraf olması gerekenler yoksullar, emekçiler ve onların örgütlülükleri olmalıdır. Yoksulluk tartışmalarında zenginliği ve zenginleri tartışmıyorsak, yine yoksulluk tartışmalarında kapitalizmi ve sermayeyi tartışmıyorsak, sınıfsal bir sorun olarak göremiyorsak yoksulluğu, bu yoksulluk ve eşitsizlikleri görmek istemeyişimizden ve onlarla mücadele etme arzumuzun olmayışından dolayıdır.

“F. Engels İngiliz işçi sınıfının durumunu anlattığı kitabında bir başka insana verilecek zararın öldürücü olduğunun önceden bilinmesini cinayet olarak tanımlamaktadır. Bu durumda binlerce, yüzbinlerce insanı yaşamın gereklerinden yoksun bırakıp yoksullaştırarak, yaşayamayacakları konuma sokarak, onları olması gerekeninden çok erken yaşta, doğal olmayan bir yolla ölümle karşı karşıya bırakanlar düpedüz bir cinayet işlemektedirler. Çünkü yoksulların yok olacağı bilindiği halde gene de bu koşulların sürmesine izin vermek bir cinayetten başka bir şey değildir. Bu tutum örtülü bir cinayettir. Engels’in ifadesiyle **hiç kimsenin kendisini savunmadığı bir cinayettir; kimse katili görmediği için, mağdurun ölümü doğal görüldüğü için cinayet gibi olmayan cinayettir.** Burada suç, bir şeyi yapmaktan çok yapmamanın bir sonucudur.” (Y. Akkaya Evrensel Kültür Ekim 2003).

KAYNAKÇA

Yoksulluğu Yenmek İçin Acil Plan 2003-2005 SHP proje dizisi 1.

TÜSİAD (2000), Türkiye’de bireysel gelir dağılımı ve yoksulluk. Avrupa Birliği ile karşılaştırma. Yayın No: TÜSİAD-T/2000-12/295.

Akkaya, Y. (2003), Evrensel Kültür, Ekim.